

ดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสการตานคาบ : กรณีศึกษางาน
พระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)
ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่

Traditional Music in Songskan Tan Khap Ritual:
A Case Study from the Cremation Ceremony of
Venerable Monk “Phra Dev Visuddhigun”
(Kuson Gandhavarro)

at Wat Suan Dok Temple, Chiangmai Province

ภาณุภาค โมกขศักดิ์^{*1}

Panupak Mokhasak^{*1}

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องดนตรีที่ใช้ประเพณีส่งสการตานคาบ กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์การศึกษา 2 ประเด็น คือ 1. ขั้นตอนประเพณีส่งสการตานคาบ 2. ดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสการตานคาบ งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยด้านมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามและเขียนรายงานตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

* Corresponding author, e-mail: panupak.m@ku.th

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹ Assistant Professor, Faculty of Humanities, Kasetsart University

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีส่งสการตานคาบเป็นพิธีเกี่ยวกับการทำศพของชาวพุทธในล้านนา มีการสร้างปราสาทใส่ศพรูปแบบต่าง ๆ ตามลำดับชั้นยศ ถือเป็นเครื่องสักการะเชิดชูเกียรติแก่ผู้ตาย มีขั้นตอนพิธีดังนี้ 1. การตั้งศพบำเพ็ญกุศล 2. การเตรียมงานพิธีส่งสการตานคาบ 3. การสร้างปราสาทที่ใช้ในพิธีส่งสการ 4. ปอยล้อแห่ปราสาท 5. เชิญศพขึ้นบนปราสาท 6. พิธีส่งสการเผาปราสาท ขั้นตอนของประเพณีส่งสการตานคาบมีการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมจารีตดั้งเดิมและงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมของล้านนา ล้วนเป็นกิจกรรมที่อุทิศให้แก่ผู้ตายก่อให้เกิดความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชน

ดนตรีในประเพณีส่งสการตานคาบ กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) พบวงดนตรี 2 ประเภท คือ 1) วงกลองจุม ใช้ในขบวนแห่ปราสาท เพลงที่สำคัญได้แก่ เพลงปราสาทไหว 2) วงปาดก้อง ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรม สร้างบรรยากาศในงานและประกอบการแสดง เพลงที่สำคัญได้แก่ เพลงปราสาทไหว เพลงมวย เพลงเม็งคบุตร และเพลงไทยสากลสมัยนิยม

คำสำคัญ: ประเพณีล้านนา ส่งสการตานคาบ วงดนตรีในพิธีส่งสการตานคาบ

Abstract

This article on traditional music in Songskan Tan Khap Ritual: A case study from the cremation ceremony of venerable monk “Phra Dev Visuddhigun” (Kuson Gandhavarro) at Wat Suan Dok Temple, Chiangmai Province was aimed to examining these two main points: 1) the process of Songskan Tan Khap ritual; and 2) the traditional music played during the ritual. The research took on an Ethnomusicological approach by means of field data collection and report as a qualitative research. Results reveal that this

cremation ceremony of Songskan Tan Khap is the Lanna tradition of cremation ceremony conducted by Lanna Buddhists in which several types of multi-tiered paper castle are made to accommodate the body by the rank of the deceased to show honor and respect to them. The ritual process is consisted of 1) merit ceremony for the deceased; 2) preparation for cremation; 3) making multi-tiered paper castle for the cremation; 4) castle procession to cremation ground; 5) accommodating the body into the castle; and 6) proceeding cremation ceremony. This process of cremation ceremony is a combination of religious rite, traditional rite, and Lanna arts and cultural work, all of which are dedicated to the deceased and promote the unity of the temple and community.

In the cremation ceremony of Venerable Monk “Phra Dev Visuddhigun” (Kuson Gandhavar), two types of musical bands were found namely: 1) Glong Joom as drum band played during the castle procession, with the main song of Phrasart Wai; and 2) Paad Gong as piphat band played during the cremation ceremony to build the atmosphere and accompany the performances, with the main songs of Phrasat Wai, Muai, Mengkhabut, and Thai pop songs.

Keywords: Lanna tradition Songskan Tan Khap Music Band in Songskan Tan Khap Ritual

บทนำ

วัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีศพของชาวล้านนาเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี พิธีศพจัดขึ้นเพื่อแสดงความอาลัยแก่ผู้ที่เสียชีวิตอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะมีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่นคือ การจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้งอย่างสวยงาม มีดนตรีประกอบและมหรสพประกอบงานอย่างครึกโครม นับว่าเพื่อเป็นการยกย่องแสดงความรักความนับถือแก่ผู้ตาย โดย อีรณันท์ (2550: 25) ได้กล่าวว่าประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวล้านนาที่ได้พิจารณาเห็นสารประโยชน์อันจักอำนวยให้แก่ผู้มรณกรรมไปแล้ว มนุษย์ผู้มีชีวิตอยู่ยังระลึกถึงโดยการทำพิธีส่งบุญกุศลไปให้ ประเพณีในการทำศพยังเป็นเครื่องนึกคิดให้ผู้มีวิจรรณญาณได้หยิบยกขึ้นไตร่ตรองให้ปลงเห็นสภาวะธรรมที่แท้จริง

ประเพณีส่งสการในล้านนาเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพของชาวล้านนา อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2550: 489) ให้ความหมายคำว่า “ส่งสการ” มีความหมายเดียวกับคำว่า “ส่งสักการะ” ในที่นี้หมายถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลงศพ การส่งความรักความนับถือไปให้แก่ผู้ตาย มักใช้ควบคู่กับคำว่า “ตานคาบ” หมายถึงการทำบุญให้แก่ผู้ตายในขณะที่มีศพตั้งอยู่ ประเพณีส่งสการนั้นมีมาแต่โบราณปรากฏในตำนานวรรณกรรมหลายแห่ง เช่น มหาเวสสันดรชาดก ปรีวรตโดย สิงขะ วรรณสัย

ปัจจุบันทางภาคเหนือตอนบนก็ยังคงใช้คำว่า “ส่งสการ” ในพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ ถึงแม้ว่าจะมีคำอื่น ๆ มาแทน เช่นคำว่า ปลงศพ ทำศพ เผาศพ งานศพ เป็นต้น นอกจากนี้การส่งสการยังเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้ตาย โดยจัดพิธีกรรมและเครื่องสักการะให้สมแก่ฐานะผู้ตาย การสร้างปราสาทศพ การสร้างเครื่องไทยทานเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ และการละเล่นมหรสพต่าง ๆ สิริวิชิโรภาส และคณะ (2554: 16 - 17) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมการสร้างปราสาทใส่ศพของคนในล้านนามีมาช้านาน ลักษณะรูปร่างของปราสาทใส่ศพไม่ได้กำหนดอย่างชัดเจน พบการสร้างปราสาทใส่ศพหลากหลายรูปแบบ ทั้งเป็นปราสาทหลังเดียว ปราสาทหมู่ และปราสาทบนหลังสัตว์

หิมพานต์ ปราสาทบนหลังนกหัสดีลิงค์ สร้างตามลำดับขั้นของผู้ตาย การสร้างปราสาทใส่ศพนั้นเป็นเครื่องสักการะอย่างหนึ่ง ปัจจุบันคงพบเห็นการสร้างปราสาทใส่ศพของบุคคลสำคัญ เจ้านาย และพระมหาเถระ

ตามประเพณีของล้านนาการส่งสการตานคาบพระชั้นผู้ใหญ่จะมีการสร้างปราสาทใส่ศพอย่างสมเกียรติ สนั่น ธรรมธิ (2550: 96) กล่าวว่า เมื่อพระเถระมรณภาพลง คณะศิษยานุศิษย์ได้ทำการตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ประมาณเจ็ดคืน จากนั้นเก็บรักษาศพไว้ระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเตรียมงานพิธีเผาศพ โดยมีการสร้างเมรุขนาดใหญ่ในรูปแบบของปราสาท ที่ประณีตวิจิตรงดงามบนนกหัสดีลิงค์ เมื่อถึงเวลาที่กำหนดเชิญศพบรรจุในปราสาท แล้วมีการบำเพ็ญกุศลจัดมหรสพอย่างเอิกเกริก จากนั้นชักลากเคลื่อนปราสาทไปยัง฼าปนสถานและทำพิธีประชุมเพลิง

พระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) เป็นพระมหาเถระ อดีตเจ้าอาวาสวัดบุพพาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นพระสังฆาธิการรูปหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถในงานปกครอง ศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนา สร้างสาธารณูปการมากมายให้แก่ชาวเชียงใหม่ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ “พระเทพวิสุทธิคุณ” พ.ศ.2546 พระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) มรณภาพด้วยโรคหัวใจ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2559 อายุ 91 ปี 70 พรรษา บรรดาศาสนุศิษย์จึงได้จัดพิธีส่งสการตานคาบตามประเพณีล้านนาขึ้น ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ (อริยสาวก, 2560: 7 - 9)

ปัจจุบันประเพณีส่งสการตานคาบแผนกหัสดีลิงค์ เป็นประเพณีที่ชาวพุทธในล้านนาให้ความสำคัญ ถือเป็นการเชิดชูเกียรติยศของผู้ตาย ด้วยการสร้างปราสาทใส่ศพที่สวยงามประณีตบรรจงเป็นการบูชา มีการบำเพ็ญกุศลทางศาสนา การแจกทาน การประโคมดนตรีและการละเล่นอย่างยิ่งใหญ่ สำหรับเรื่องของดนตรีในประเพณีส่งสการตานคาบแผนกหัสดีลิงค์ มีบทบาทสำคัญทำให้พิธีสมบูรณ์ หน้าที่ของดนตรีเริ่มตั้งแต่การประโคมศพ การแห่ศพ การเผาศพ บรรเลงประกอบมหรสพ และการละเล่นต่าง ๆ วงดนตรีหลัก

(Ethnomusicology Research) ทำการรายงานผลการวิจัยในแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) มีการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Work) อันเป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัย โดยมีระเบียบวิธีดังนี้

1. ขั้นตอนการกำหนดประเด็นในการศึกษา เรื่องดนตรีที่ใช้ประเพณีส่งสการตานคาบ ประวัติความเป็นมา ขั้นตอนในประเพณี ดนตรีที่ใช้ และเรื่องที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับดนตรีที่ใช้ประเพณีส่งสการตานคาบ เอกสาร บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการศึกษาข้อมูลขั้นต้น
3. ขั้นเก็บข้อมูลภาคสนาม ในประเพณีส่งสการตานคาบ ตามวิธีการเก็บข้อมูลทางมานุษยวิทยา โดยการสัมภาษณ์บุคคลข้อมูลในพิธีส่งสการ คือพระสงฆ์ผู้ร่วมในพิธี นักดนตรีที่บรรเลงในพิธี และผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีล้านนา การสังเกตการณ์ในพิธีส่งสการตานคาบ พร้อมกับการบันทึกข้อมูลลำดับขั้นตอนพิธี
4. ขั้นวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของหลักฐาน ตีความ และสรุปประเด็น โดยเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดตามประเด็นดังนี้ ประวัติความเป็นมาของประเพณีส่งสการตานคาบ ขั้นตอนในประเพณีส่งสการตานคาบ ดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสการตานคาบ

ผลการวิจัย

ดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสการตานคาบ: กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ขั้นตอนในประเพณีส่งสการตานคาบล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

ประเพณีส่งสการตานคาบในล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นประเพณีสำคัญของชาวพุทธในล้านนา ที่บำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่อุทิศให้แก่ผู้ตาย แสดงความกตัญญู กตเวทิต์เชิดชูคุณูปการของผู้ตาย ประเพณีส่งสการตานคาบต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจของผู้คนในชุมชน พระสงฆ์ คณะศิษยานุศิษย์ร่วมกันทำงานในฝ่ายต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูล

ประเพณีส่งสารตานคาบ พระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)
ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปขั้นตอน
ประเพณีส่งสารตานคาบได้ดังนี้

ภาพที่ 1 ตั้งบำเพ็ญกุศลศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)

ที่มา: ภาพจาก โมกขศักดิ์

1.1 การตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ตามธรรมเนียมของชาวล้านนา เมื่อพระมหาเถระมรณภาพ ศิษยานุศิษย์
ได้จัดพิธีบำเพ็ญกุศลทางศาสนา (ตั้งศพ) สวดพระอภิธรรมบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศแก่ผู้ตาย
และร่วมกันแสดงความกตัญญูกตเวที สักการะสรีระสังขารของพระมหาเถระช่วงระยะหนึ่ง
ในงานบำเพ็ญกุศลศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) คณะศิษยานุศิษย์ได้
ตั้งบำเพ็ญกุศล และเก็บศพ ณ วัดบุพพาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ บำเพ็ญกุศล
7 วัน และเวียนบำเพ็ญกุศลทุก ๆ 7 วัน ตลอดจนถึงพิธีส่งสารตานคาบ

1.2 การเตรียมงานส่งสารตานคาบล้านนา

ในช่วงที่เก็บศพมีการเตรียมงานด้านต่าง ๆ มีการจัดสร้างเมรุตามความเชื่อ
ของชาวล้านนาเพื่อเป็นเครื่องสักการะแก่ผู้ตาย ในงานนี้พระครูโสภณกิตติวัฒน์กิตติโสภณ
(ครูบาบุญหลวง) เจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
เป็นผู้อำนวยการสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ ตลอดจนจัดการเรื่องดนตรีและมหรสพ
ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)

ภาพที่ 2 ส่วนต่าง ๆ ของปราสาทนกกหัสดีลิงค์
ที่มา: ภาพจาก โมกขศักดิ์

การสร้างปราสาทนกกหัสดีลิงค์ ช่างทำการสร้างส่วนต่าง ๆ ของปราสาทที่วัดเกาะกลาง แล้วจึงขนย้ายไปประกอบปราสาทในสถานที่จริง วัสดุที่ใช้ทำปราสาทนกกหัสดีลิงค์เป็นวัสดุที่ติดไฟง่าย เช่น กระจาด และไม้เนื้ออ่อน เนื่องด้วยต้องการเผาปราสาทที่สร้างทั้งหมดให้ไหม้ไปพร้อมกับศพ ทางด้านสถานที่ต้องเตรียมพื้นที่กว้างสำหรับตั้งปราสาทและเผาปราสาท ต้องห่างไกลจากบริเวณที่มีอาคารบ้านเรือน มีทางเข้าออกได้สะดวก มีระบบน้ำสำรองเพื่อป้องกันเหตุเพลิงไหม้ในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉิน

1.3 การสร้างปราสาทนกกหัสดีลิงค์

ในล้านนามีการสร้างปราสาทรูปแบบต่าง ๆ ตามลำดับชั้นและความสำคัญของผู้ตาย การสร้างปราสาทบนหลังนกกหัสดีลิงค์เป็นการให้เกียรติยกย่องผู้ตายอย่างสูงสุด โดยปรากฏใช้ใส่ศพของพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ชั้นสูงของล้านนาในอดีตและพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ นกกหัสดีลิงค์ในความเชื่อของชาวล้านนา เป็นสัตว์มงคลในป่าหิมพานต์ ลักษณะผสมระหว่างสัตว์ 2 ชนิด คือ ช้างกับหงส์ โดยมีหัวเป็นช้าง ส่วนตัวและหางเป็นหงส์ ขนสีเบญจรงค์ มีกำลังมหาศาล ชาวล้านนาเรียกกันสั้น ๆ ว่า “นกช้างหรือนกหัส” ชาวล้านนาเชื่อว่านกกหัสดีลิงค์เป็นพาหนะที่นำพาดวงวิญญาณของผู้ตายขึ้นสู่สวรรค์ (สิริวิจิโรภาส และคณะ, 2554: 21 - 22)

พระครูโสภณกิตติวัฒน์ กิตติโสภโณ (ครูบาบุญหลวง) ได้ออกแบบสร้างเมรุชั่วคราว สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) เป็นปราสาทนักษัตรลึงค์ จากแนวคิดและความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุ โดยมีรูปแบบจำลองปราสาทนักษัตรลึงค์เป็นประธาน (เขาพระสุเมรุ) ล้อมรอบด้วยปราสาทบริวารขนาดเล็กสี่มุม (ภูเขาสัตบริภัณฑ์) บันไดสี่ด้าน (ทวีปทั้งสี่) พรหมสี่แดงปูพื้นทั้งสี่ด้าน (ทะเลสี่พันดอน) ประดับประดาด้วยดอกไม้ต้นไม้อัน (ป่าหิมพานต์) ประดับตกแต่งด้วยเหล่าสัตว์ในป่าหิมพานต์ และวางตกแต่งด้วยเครื่องไทยธรรม เครื่องสังฆทาน

ภาพที่ 3 ปราสาทนักษัตรลึงค์ประกอบเสร็จสมบูรณ์
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

1.4 ปอยล้อ - แห่ปราสาท

เมื่อจัดงานบำเพ็ญกุศลครบวาระแล้ว บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลายเชิญสรีระสังขารของมหาพระเถระขึ้นบนปราสาท แล้วช่วยกันชักลากปราสาทแห่ไปรอบเมืองหรือแห่ปราสาทไปยัง฼าปนสถาน แต่เดิมใช้ล้อลากจึงทำให้เรียกติดกันมาว่า “งานปอยล้อ” สัญลักษณ์ของปอยล้อก็คือ ปราสาทหรือเมรุที่ถูกจัดสร้างขึ้นอย่างประณีตสวยงาม แต่เดิมปราสาทวางบนแม่ตะเข้ที่ทำด้วยท่อนซุงสำหรับใช้ชักลาก ปัจจุบันใช้ล้อเลื่อนหรือรถในการเคลื่อนแห่ปราสาท จัดขบวนอย่างสมเกียรติ มีมหรสพดนตรี เครื่องไทยธรรม พระสวดอภิธรรมนำขบวน พระสงฆ์และสานุศิษย์จูงสายโยง

จากปราสาทเดินตามขบวน มีการโปรยทานเหรียญที่ยัดใส่ในลูกมะนาว “หงบ้านาว” ไปตลอดทาง การแห่ปราสาทของพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) จัดขึ้นในวันที่ 25 มกราคม 2560

ภาพที่ 4 ขบวนแห่ปราสาทสรีระสังขารของพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

1.5 เชิญศพขึ้นบนปราสาทนกหัสดีลิงค์ “นอนไม้หรือนอนขอน”

เมื่อขบวนแห่ปราสาทมาถึงฌาปนสถาน นำโลงใส่สรีระสังขารวนรอบปราสาทที่ใช้เผา 3 รอบและทำพิธีขอสมาแก่ศพก่อนเชิญขึ้นตั้งบนปราสาทที่ใช้เผาสำหรับงานพระราชทางเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ได้ทำพิธีเชิญศพขึ้นบนปราสาทนกหัสดีลิงค์ “นอนไม้หรือนอนขอน” ในวันที่ 25 มกราคม 2560

คติการสร้างปราสาทเผาศพของพระสงฆ์นั้นมีความแตกต่างจากคนทั่วไป คือ มีเสาผ้าเพดานซึ่งบนยอดปราสาท โดยนำไม้ไผ่ยาวเต็มตลอดลำจำนวน 4 ลำ ปักไว้สี่มุมบนยอดไม้ไผ่ซึ่งจิวร เรียกว่า “ผ้าเพดาน” ส่วนด้านล่างของปราสาทก็ปูจิวรบนพื้นก่อนวางตัวปราสาททับลงไป เรียกว่า “ผ้ากระดาน” ตามความเชื่อที่ว่าเมื่อเผาศพพระมหาเถระนั้นไฟจะร้อนแรงไปถึงสรวงสวรรค์และด้านล่างจะร้อนไปถึงนาคพิภพ จึงใช้จิวรของพระซึ่งเพื่อกันความร้อนแรงของไฟให้อ่อนกำลังลง เมื่อปราสาทถูกไฟไหม้

จนหมด ไม่ไผ่ทั้ง 4 ลำก็จะถูกไฟลามล้มนลง จีวรที่ชิงไว้ร่วงลงมา ชาวบ้านมักจะแย่งจีวรนั้นเพื่อมาทำเป็นวัตถุมงคลของตนเชื่อว่าสามารถป้องกันสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ได้

ภาพที่ 5 ไม่ไผ่ลำยาวปักไว้สี่มุม บนยอดชิงด้วยจีวร เหนือปราสาทนกหัสดีลิงค์
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

1.6 พิธีส่งสารตานคาบพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)

เมื่อเชยศพขึ้นบนปราสาทนกหัสดีลิงค์ “นอนไม้หรือนอนขอน” จะมีการบำเพ็ญกุศลทางศาสนา มีมหรสพการละเล่นและดนตรีประกอบ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) มีการบำเพ็ญกุศลสรีระสังขารบนปราสาทนกหัสดีลิงค์ 3 วัน ก่อนวันส่งสารตานคาบ

ในช่วงเช้าของวันส่งสารตานคาบ 28 มกราคม 2560 เริ่มด้วยการบำเพ็ญกุศลทางศาสนา ทำบุญเลี้ยงพระและแจกทาน พระสงฆ์ 91 รูป สวดธรรมนิยามสูตร ช่วงบ่ายเป็นการถวายผ้าบังสุกุล เวลา 16.00 น.พระวิสุทธีวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส ประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)

ภาพที่ 6 พิธีพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

1.7 การส่งสการเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์

เมื่อเสร็จพิธีพระราชทานเพลิงศพแล้ว คณะสาธุศิษย์ได้จัดเตรียมพื้นที่สำหรับการส่งสการเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์ (เผาจริง) เชิญสรีระสังขารพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ในโลงด้านบนปราสาทลงมายังท้องของนกหัสดีลิงค์ด้านล่าง (ลักศพ) ให้เหลือไว้เพียงโลงเปล่าด้านบน ทั้งนี้เพื่อให้สรีระสังขารอยู่ในจุดที่เหมาะสมเมื่อไฟไหม้ปราสาทพังทลายลง เริ่มต้นพิธีช่วงค่ำเวลา 19.00 น. ดนตรีประกอบสลับการแสดงมหรสพ จากนั้นพระสงฆ์เจริญพระธรรมเทศนา สวดพระอภิธรรม และพิธีขอสมาธิสรีระสังขารพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)

เมื่อถึงกำหนดเวลาประชุมเพลิง ประธานจุดไฟชนวนซึ่งมีสายลวดชิงไว้ห่างจากตัวปราสาทนกหัสดีลิงค์ประมาณ 15 เมตร ไฟลุกลามจากชนวนวิ่งไปติดดอกไม้ไฟพลุ ตะไล ไฟพะเนียง ลูกสว่างไสวรอบตัวปราสาท ไฟจะค่อย ๆ ลูกไหม้ตัวปราสาททางด้านบน เมื่อไฟติดตัวปราสาทแล้ว พระสงฆ์ทั้งหมดร่วมกันสวดพระอภิธรรมไปพร้อมกับไฟที่ลูกไหม้ วงดนตรีมีหน้าที่ตีระโคมประกอบตลอดจนไฟไหม้ปราสาทนกหัสดีลิงค์

หมดทั้งหลัง ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง เสร็จสิ้นการส่งสารเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์

ภาพที่ 7 พิธีส่งสารเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

2. ดนตรีที่ใช้ในพิธีส่งสารตานคาบ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเรื่องดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสารตานคาบ ภูมิศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอก พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถรวบรวมวงดนตรีและบทเพลงที่ใช้ดังนี้

2.1 วงกลองจุม เป็นขบวนกลองหมู่มีลักษณะคล้ายขบวนกลองชนะ ในภาคกลาง ใช้เครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีและเครื่องเป่าของล้านนา ประกอบด้วย กลองมอชิงขนาดเล็กตั้งแต่ 4 ใบขึ้นไป ข้องโหม่งราว 1 - 3 ใบ กังสดาล 1 ใบ และปี่แน ขนาดต่าง ๆ งานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ใช้วงกลองจุม ในขบวนแห่ปราสาทจากวัดบุพพาราม เคลื่อนขบวนไปรอบเมืองเชียงใหม่ และแห่ไปยัง ฌาปนสถาน เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 8 วงกลองจุมใช้ในขบวนแห่ปราสาทพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร)
ที่มา: ภาพจาก โมกขศักดิ์

จากการเก็บข้อมูลวงกลองจุมที่ใช้ในการแห่ปราสาทศรีระสังขารพระเทพวิสุทธิคุณ(กุศล คนธวโร) จากวัดบุพพารามมายัง฼าปนสถาน เมรุชั่วคราว วัดสวนดอก พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 25 มกราคม 2560 เพลงที่ใช้ในการแห่ปราสาทได้แก่ เพลงแห่ยงหลวง (ปราสาทไหว) เพลงมอญยกศพ เพลงธรรณีกรรแสง เพลงลาวครวญ เพลงดาวทอง และเพลงไทยเดิม สองชั้น จังหวะช้า ๆ

2.2 วงปาดก้องเครื่องมอญ เป็นวงปี่พาทย์ของล้านนาอีกรูปแบบหนึ่ง โดยได้แบบอย่างจากวงปี่พาทย์มอญในภาคกลาง ผสมกับเครื่องดนตรีในวงปาดก้องพื้นเมืองของล้านนา ใช้บทเพลงของล้านนาเป็นหลักในการบรรเลง เครื่องดนตรีในวงปาดก้องเครื่องมอญ ประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องมอญวงใหญ่ ฆ้องมอญวงเล็ก โหม่ง ฉิ่ง ฉาบ แฉหลวง แฉน้อย กลองเต่งถึง กลองป่งโป่ง และเปิงมางคอก

วงปาดก้องเครื่องมอญ เป็นวงดนตรีหลักในประเพณีสังการตานคาบ ใช้บรรเลงประกอบพิธีการ ประกอบมหรสพการละเล่น และบรรเลงเพื่อการฟังคั่นระหว่างพิธีการ อีกทั้งเป็นอาณัติสัญญาณในการเริ่มต้นพิธีในช่วงต่าง ๆ

ภาพที่ 9 วงปาดก้องเครื่องมอญ ที่ใช้ในพิธีส่งสารตานคาบเผานกหัสดีลิงค์
ที่มา: ภาณุภาค โมกขศักดิ์

จากการเก็บข้อมูลวงปาดก้องเครื่องมอญ ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 28 มกราคม 2560 พบหน้าที่และบทเพลงที่ใช้ในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การประโคมก่อนพิธีการช่วงเช้า รอบละ 40 - 50 นาที ใช้เพลงปราสาทไหว เพลงแขกมอญ เพลงแขกมอญบางขุนพรหม เพลงมอญรำดาบ เพลงมอญขว้างดาบ
- 2) ประโคมส่งพระลงหอนัน 30 นาที ใช้เพลงปราสาทไหว เพลงล่องแม่ปิง เพลงภาษีหลวงเก่า และเพลงพระลอเลื่อน
- 3) บรรเลงระหว่างพระฉันเพล 40 นาที ใช้เพลงฝีมือกินน้ำมะพร้าว
- 4) ประโคมก่อนพิธีการช่วงบ่าย 40 - 50 นาที ใช้เพลงปราสาทไหว เพลงศิลาเมณี เพลงทริภุชชัย เพลงระบำสุโขทัย และเพลงพื้นเมืองล้านนา
- 5) พิธีพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) และสานุศิษย์ขึ้นวางดอกไม้จันทน์ ใช้เพลงพญาโศก เพลงแขกมอญ เพลงแขกมอญ

บางขุนพรหม เพลงมอญรำดาบ และเพลงมอญขว้างดาบ บรรเลงต่อเนื่องจนกว่าผู้วางดอกไม้จันทน์จะหมด

6) ประโคมก่อนเริ่มพิธีช่วงค่ำ รอบละ 40 - 50 นาที ใช้เพลงผีมดลงช่อง และเพลงจังหวะเร็วสนุกสนาน เช่น เพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง และเพลงไทยสากล

7) ดนตรีบรรเลงประกอบการแสดงมหรสพ ใช้เพลงบรรเลงตามชุดการแสดง ในงานนี้มีการแสดงฟ้อนเทวดา ใช้เพลงเม็งคบุตร

8) พิธีส่งสการประชุมเพลิง จุดไฟชนวน ใช้เพลงแห่ย่น้อย (เพลงปราสาทไหว) และเพลงมวยข้า ไฟติดลูกไหม้ส่วนบนของปราสาทนกหัสดีลิงค์ ใช้เพลงมวยเร็ว

9) ไฟไหม้ตัวปราสาทนกหัสดีลิงค์ ใช้เพลงปราสาทไหว และเพลงจังหวะเร็วสนุกสนาน เช่น เพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง และเพลงไทยสากล

10) เมื่อไฟไหม้ปราสาทหมดทั้งหลัง ใช้เพลงแห่ย่น้อย (เพลงปราสาทไหว) เป็นเพลงส่งท้ายในพิธีส่งสการตานคาบเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์

สรุปผลและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่องดนตรีที่ใช้ในประเพณีส่งสการตานคาบ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถวิเคราะห์บทบาทของดนตรีได้ 4 อย่าง คือ 1. บรรเลงประโคมในงาน 2. บรรเลงประกอบพิธีกรรม 3. บรรเลงเพื่อการฟัง 4. บรรเลงประกอบการแสดงในช่วงดนตรี 2 ประเภท คือ 1) วงกลองจุม ใช้ในขบวนแห่ปราสาท เพลงที่สำคัญได้แก่ เพลงปราสาทไหว 2) วงปาดก้องเครื่องมอญ ใช้ประโคม ประกอบพิธีกรรม บรรเลงเพื่อการฟังและประกอบการแสดง เพลงที่สำคัญได้แก่ เพลงปราสาทไหว เพลงมวย เพลงผีมด เพลงเม็งคบุตร และเพลงประเภทลูกทุ่ง ลูกกรุง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าดนตรีมีบทบาทช่วยให้ประเพณีส่งสการตานคาบ มีความสมบูรณ์ เสียงของดนตรีเป็นดังอาณัติสัญญาณในพิธีและเรียกศรัทธาจากผู้ที่มา ร่วมงาน รูปแบบวงดนตรีและบทเพลงมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนตามสมัยนิยมเพื่อจูงใจ ผู้คน สร้างบรรยากาศในงานก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก ตรงตามแนวคิดทฤษฎีเรื่อง “ศิลปะกับบริบททางวัฒนธรรม” ของยศ สันตสมบัติ (2537) ว่า ดนตรีเป็นศิลปะ อย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก การเลือกใช้บทเพลงให้เข้ากับขั้นตอนต่าง ๆ ทั้งบทเพลงของเก่าและบทเพลงใหม่ ๆ ทำให้ผู้ฟังให้ความสนใจดนตรี ตลอดจนดนตรี ประกอบการเล่นล้านนาที่สนุกสนานแสดงสลับพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้ผู้ร่วมงาน ได้ผ่อนคลายอารมณ์ และเป็นการอนุรักษ์การเล่นศิลปะการแสดงของล้านนาให้ สูญหาย ปราบปรามการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมทางศาสนา งานศิลปะและดนตรี ให้อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนในประเพณีส่งสการตานคาบล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เห็นการพึ่งพาอาศัยกัน การเข้าใจในคุณค่าและเห็นความสำคัญในศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในการศึกษาด้านมานุษยวิทยาคติวิทยา ศรีณย์ นักรบ (2557: 1) ได้กล่าวว่า “ดนตรีชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยาคติวิทยาเป็นศาสตร์ที่มุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจ และมองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมดนตรีของมวลมนุษยชาติทั้งปวง” เรื่องดนตรีที่ใช้ ในประเพณีส่งสการตานคาบ กรณีศึกษางานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถอธิบาย เพิ่มเติมตามแนวคิดเรื่องคุณค่าของดนตรีในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณค่าต่อสังคมและศาสนา ประเพณีส่งสการตานคาบ เป็นประเพณีของ ชาวพุทธที่ผสมเข้ากับวิถีชาวล้านนา กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการทำบุญ การแจกทานเพื่อ อุทิศบุญกุศล เชิดชูคุณงามความดีของผู้ที่เสียชีวิต พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ล้วนปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้ร่วมงาน สร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับ ชุมชน และถือเป็นกิจกรรมที่ช่วยการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตรงกับแนวคิดของ

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ (2552: 36) ที่กล่าวว่า “พิธีกรรมเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ระดมพลังของคนในชุมชนได้อย่างเข้มข้นมากที่สุด”

2. คุณค่าต่อการรักษาภูมิปัญญาล้านนา ประเพณีสงกรานต์ตานคาบล้านนา เป็นดังเวทีให้ศิลปินล้านนาแขนงต่าง ๆ ได้แสดงผลงาน เป็นการรวบรวมภูมิปัญญาของชาวล้านนาหลายแขนง ได้แก่ การสร้างปราสาทใส่ศพ งานดอกไม้สด การผลิตดอกไม้ไฟ งานหัตถศิลป์ การแต่งกาย อาหาร ดนตรี การละเล่น มหรสพ ล้วนเป็นองค์ความรู้ของชาวล้านนาที่ได้สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ถือเป็นการสืบสานมิให้สูญหาย

3. คุณค่าด้านหน้าที่ของดนตรี ดนตรีเข้ามามีบทบาทในพิธีเผาปราสาทนกหัสดีลิงค์ของล้านนา มีส่วนช่วยให้พิธีกรรมมีความสมบูรณ์ บทบาทหน้าที่สำคัญคือ 1) การใช้ดนตรีประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีสงกรานต์เผาปราสาท 2) การใช้ดนตรีเพื่อการฟัง สร้างบรรยากาศและสร้างศรัทธาในพิธี 3) การใช้ดนตรีเพื่อประกอบการแสดง การละเล่นมหรสพในงาน นอกจากนี้ยังใช้ดนตรีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณบ่งบอกว่ากำลังมีกิจกรรมงานพิธีเกิดขึ้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบวงดนตรี ลักษณะการบรรเลง และบทเพลง ทำให้ดนตรีล้านนาเข้ากับวิถีของชาวล้านนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี รับผิดชอบต่อสังคมและผู้คนอย่างกลมกลืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

การศึกษาเรื่องของดนตรีที่ใช้ในประเพณีสงกรานต์ตานคาบ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อศึกษาในครั้งต่อไปดังนี้ การวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงกรณีศึกษาเฉพาะในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธวโร) ยังมีพิธีสงกรานต์ตานคาบของบุคคลทั่วไป และพิธีสงกรานต์ตานคาบในจังหวัดอื่น ๆ ที่ควรศึกษารวบรวมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ธีรานันโท. (2550). การตายและพิธีการทำบุญศพ. โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). มนุษย์กับวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. (2552). เสียงเพรียกจาก(คนใน)โลงศพ. วิทยา.
- ศรัณย์ นักรบ (2557). Ethnomusicology ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สนั่น ธรรมธิ. (2550). สารัตถะล้านนา. สุเทพการพิมพ์.
- สิริวิโรภาส และ คณะ (2554). ภาสารทล้านนา ใน อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิง
ศพเป็นกรณีพิเศษ พระครูแก้ว สมมาจาโร (แก้ว ทนาคัย) 15 มกราคม
2554. ลำพูนมีเดีย.
- อริยสาวก. (2560). 91 ปี พระเทพวิสุทธิคุณ ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ
พระเทพวิสุทธิคุณ (กุศล คนธโร) 28 มกราคม 2560. นันทพันธ์พรินตัง.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2550). พจนานุกรมภาษาล้านนา. โรงพิมพ์แสงศิลป์.